

REDESCOBRINT EL PATRIMONI SABATER INQUER. ESTUDI DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC INDUSTRIAL

Pau Postigo Llabrés

Arquitecte
paupostigo22@gmail.com

Paraules clau: patrimoni industrial, indústria del calçat, desaparició del patrimoni, memòria col·lectiva.

Resum. *Inca es convertí durant els segle XX en una de les ciutats productores de calçat més importants de l'Estat. Les obres que s'analitzen en el treball són gran part del teixit industrial que queda en el municipi, i s'estudien així tant el seu passat com el present per tal d'aportar un recordatori a la memòria col·lectiva, i si és possible, assegurar-nos de preservar aquest patrimoni tangible, però també l'intangible.*

El que es planteja com a principal problema és la preocupació envers la desaparició d'aquest patrimoni i veure si és possible frenar la pèrdua constant d'aquests recintes industrials.

Keywords: Industrial heritage, footwear industry, disappearance of heritage, collective memory.

Abstract. *Inca became in the 20th century one of the most important footwear producers in the whole country. The cases that have been analyzed are almost every single factory remaining in the city, studying their past and present with the intention of becoming a reminder to the collective memory, and if it is possible, to assure to preserve this material and non-material heritage.*

The most important problem is the worrying situation with the disappearance of this heritage, and look for a way to stop these constant losses of these industrial areas.

1. OBJECTIUS I METODOLOGIA

El principal objectiu d'aquest treball és conèixer d'on prové el deteriorament del passat industrial que té la ciutat d'Inca i reivindicar aquests teixits fabrils dins el patrimoni cultural del municipi a partir de diferents punts de vista:

- Origen del concepte de patrimoni i de les seves tipologies envers la indústria.
- Evolució demogràfica i urbanística del municipi a partir del model econòmic adoptat durant el segle passat, amb la indústria com a eix vertebrador.
- Estat actual d'aquestes fàbriques que encara es conserven.
- Reflexió sobre quina direcció seria l'òptima per evitar més pèrdues d'aquest patrimoni, així com el complet desconeixement cap al passat del municipi.

L'estudi es divideix en tres apartats d'acord amb les diferents recerques fetes per estudiar aquest tema:

- Una primera fase en què es recull informació en un marc teòric per establir uns primers conceptes en relació amb el patrimoni industrial.
- El segon apartat tracta sobre l'estudi de la ciutat i l'impacte que provocà la industrialització en el seu creixement econòmic, urbanístic i demogràfic, així com en la seva història com a municipi. En aquest punt se situarà l'emplaçament de les fàbriques dins de la ciutat, així com també es farà una classificació de l'estat actual segons l'ús i els seus nivells de protecció (o no protecció) en el Catàleg municipal del patrimoni.
- La tercera fase tractarà individualment cada una de les fàbriques que avui en dia segueixen en peu, ja siguin abandonades, o en alguns casos edificis rehabilitats amb un nou ús, fent un estudi fotogràfic i sobre plànol dels seus interiors, exteriors, possibles modificacions que s'han realitzat al llarg del temps, per evitar així que vagin desapareixent en la memòria col·lectiva de la ciutat.

2. MARC TEÒRIC

2.1. Patrimoni. Concepte i teories

Abans d'exposar la problemàtica existent al municipi d'Inca i de posar en valor el patrimoni industrial, hem d'entendre i definir el que s'entén per concepte de patrimoni, i també les diferents vessants que han evolucionat d'aquest concepte durant els anys.

Segons l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), el patrimoni té tres possibles definicions:

- “1 m. Béns que una persona hereta dels seus ascendents.
- 2 m. Conjunt de béns, de valors i de crèdits que posseeix una persona o una institució.
- 3 m. Tenir un bell patrimoni d'erudició. El patrimoni natural, cultural.”¹

Com podem observar, les dues primeres definicions van dirigides a la possessió de béns a nivell personal o institucional, mentre que l'última parla sobre patrimoni cultural. És en aquesta branca en la qual es troba el patrimoni que es vol definir en aquest treball.

Dins el tema nostre de l'arquitectura, cada dia observem gran quantitat d'obres de temps passats que ens criden l'atenció i, amb referència a aquests edificis, poden passar tres situacions: la primera i la més freqüent és la de la demolició de l'edifici perquè potser no es troba a cap catàleg patrimonial i, per tant, no té cap tipus de protecció. El segon cas és el de la conservació d'aquest edifici sense cap modificació ni intervenció del present, i és el que entenem com a conservacionisme. I finalment, la tercera opció és la de mantenir les traces importants de la construcció intervenint d'una forma respectuosa i no intrusiva com és el restauracionisme.

Aquestes dues últimes vessants són les principals línies de pensament ideològic que sorgiren durant els anys posteriors a la revolució francesa, degut a la preocupació per la degradació que presentaven alguns edificis patrimonials:

Per una part, John Ruskin és un dels impulsors del conservacionisme, el qual proposa el rebuig cap a la vida industrialitzada, i, per tant, el porta a idealitzar les èpoques passades, on hi havia gran presència de treball realitzat per artesans, que posarien tot el seu esforç en la seva obra. És per això

¹ Definició segons l'Institut d'Estudis Catalans, 2023.

que considera materials nobles els tradicionals com la pedra o la fusta, que han de ser transformats a poc a poc per les mans de l'artesà, i evitar així l'ús de màquines que no tenen intenció a l'hora de crear. Aquesta idea, també la podem observar en alguna de les seves obres, en què sorprèn amb certes afirmacions:

“Vale más una obra incompleta que un mal conjunto.

Quando construyamos diremos, pues, que construimos para siempre.

La mayor gloria de un edificio no depende, en efecto, ni de su piedra, ni de su oro. Su gloria está en su edad, en esa sensación profunda de expresión, de vigilancia grave, de simpatía misteriosa, de aprobación o de crítica que para nosotros se desprende de sus muros, largamente bañados por las olas rápidas de la humanidad.”²

En aquestes cites, podem entendre una mica la idea que té Ruskin sobre el patrimoni i el seu rebuig en relació amb la intervenció per part de generacions futures sobre una edificació protegida que pugui variar la seva imatge final, acceptant només com a acció la conservació amb la finalitat d'evitar la ruïna de l'edifici.

Per altra banda, l'altra teoria que es contraposa a aquesta és la del restauracionisme, en la qual trobem Viollet-le-Duc com a gran referent, i alhora contemporani de Ruskin, que proposa la intervenció sobre els edificis com a finalitat per arribar a una forma de l'edifici que sigui la ideal: “Restaurar un edificio no es mantenerlo, repararlo o rehacerlo, es restituirlo a un estado acabado que pudo no haber existido jamás en un momento determinado”.³

Com veiem en la cita del propi Le-Duc, ell proposa la intervenció sobre els edificis catalogats, per al mateix temps aconseguir una obra amb majors prestacions i que interaccioni amb l'arquitectura del moment de la intervenció, però assolir també el manteniment de l'edifici per evitar perdre patrimoni del passat.

Els dos corrents poden semblar antagònics degut a la diferència de pensament que tenen sobre la intervenció en el patrimoni, però ambdós també comparteixen punts, com és la de mantenir la història d'un entorn a través d'un edifici consolidat en una època anterior a la seva, per evitar així perdre una memòria de temps anteriors.

2 Ruskin, John. *Las Siete lámparas de la arquitectura: el sacrificio, la verdad, la fuerza, la belleza, la vida, el recuerdo, la obediencia*, 2015.

3 Magar, Valerie. *Viollet-le-Duc, Eugène. Conversaciones con... Eugène Viollet-le-Duc y Prosper Mérimée*, 2017.

2.2. Patrimoni industrial

Com hem vist en l'apartat anterior, el patrimoni engloba molts àmbits de la cultura, i entre ells, l'arquitectura, i dins aquesta matèria trobem una important branca que sorgeix a finals del segle XVIII, que serà l'arquitectura industrial, promoguda per la pròpia revolució industrial i la necessitat de tenir espais de treball més grans degut a les grans maquinàries que s'inventarien i es consolidarien durant tot el segle XIX.

Aquest patrimoni arquitectònic industrial és un dels que més dificultats ha tingut per consolidar-se, però que avui en dia ha aconseguit ser regulat en el nostre país segons el Pla Nacional de Patrimoni Industrial (PNPI). El dit pla defineix el que entenem per aquesta tipologia de patrimoni:

“Se entiende por patrimonio industrial el conjunto de los bienes, inmuebles y sistemas de sociabilidad relacionados con la cultura del Trabajo que han sido generados por las actividades de extracción, de transformación, de transporte, de distribución y gestión generadas por el sistema económico surgido de la revolución industrial

Estos bienes se deben entender como un todo integral compuesto por el paisaje en el que se inserta, las relaciones Industriales en que se estructuran, las arquitecturas que los caracteriza, las técnicas utilizadas en sus procedimientos, los archivos generados durante su actividad y sus prácticas de carácter simbólico”.⁴

D'aquesta definició podem extreure el següent apartat que s'explicarà, ja que considera com a patrimoni industrial no només el patrimoni que podem tocar, com pot ser la maquinària d'aquestes zones de treball o fins i tot també les edificacions, sinó que també engloba tot el patrimoni intangible que surt d'allà: expressions locals, formes de treballar el producte, costums de cada indústria...

2.3. Patrimoni tangible i intangible

Per finalitzar amb el marc teòric, cal introduir una variable més dins tota l'explicació del patrimoni industrial, que serà la del patrimoni intangible. Tot i que aquest treball tracta de fer un inventariat dels espais arquitectònics, també s'ha volgut fer una passa més quant al significat que han suposat aquestes zones de treball per a la gent que hi treballava i per a la població del municipi.

El patrimoni intangible és aquell que recull tots aquests costums, tècniques i memòries de la gent que hi treballà durant molts anys i hi segueix treballant.

4 Definició segons el Pla Nacional de Patrimoni Industrial, 2023.

Segons la UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), l'intangible també és un tipus de patrimoni: “El patrimoni cultural immaterial o “patrimoni viu” es refereix a les pràctiques, expressions, sabers o tècniques transmeses per les comunitats de generació en generació.”⁵

Com podem veure en la definició, gran part d'aquest patrimoni és de transmissió oral, i pot arribar a ser un dels que tenen més influència sobre les generacions futures, ja que la indústria pot no seguir funcionant, i sentir a parlar sobre ella. De fet, és un dels punts més importants de cara a aconseguir que hi hagi un interès per part d'una persona que no ha viscut un moment històric a estudiar com era el seu municipi en un altre moment.

És aquest patrimoni intangible el que ha fet que hi hagi un interès a estudiar el teixit industrial sabater de la ciutat, degut que qualsevol persona dins de la ciutat ha treballat o té alguna persona propera que ha fet feina dins una de les indústries que veurem més endavant en el contingut del treball d'investigació.

3. LA INDÚSTRIA AL MUNICIPI D'INCA

3.1. Context històric de la indústria sabatera a Inca

La indústria del calçat ha resultat important arreu del món degut a la necessitat de cobrir una necessitat bàsica, i a les Balears, les activitats relacionades amb la pell sempre han tingut una rellevància important, en la qual la sabata ha esdevingut la peça clau de la indústria de les Illes.

Figura 1. Dibuix de plantilles de sabates.

En aquest context, Inca es converteix en un punt important amb referència a la indústria del calçat a partir del segle XIII, per cobrir la demanda local de calçat del propi municipi i d'altres més petits propers, però a partir del s. XIV aquesta demanda va augmentant fins a convertir Inca en el centre de la producció de saba-

⁵ Definició segons la UNESCO, 2023.

tes de tota l'illa de Mallorca. La fabricació d'aquest calçat consistia en tècniques artesanals, i amb una important mà d'obra degut a la laboriosa feina que es realitzava. A partir de la darrera dècada del s. XIX, els oficis manuals perden importància progressivament, així com també s'abandona de mica en mica el camp, i guanya importància el sector de la pell i del calçat al municipi.

Abans de l'esclat del calçat com a model econòmic al municipi a finals del s. XIX, l'agricultura era el motor més important de l'economia local, ja que quasi el 70 % de la que es produïa a Inca venia donada del sector agrícola i més concretament de la producció de vins. Degut a una plaga a les vinyes, l'any 1890 desaparegué gran part del cultiu, i a partir d'aquest moment la pell substituï l'economia del moment.

Tot i que el calçat agafà importància a finals del segle XIX, no fou fins al 1915 el moment en el qual els sistemes mecanitzats arribaren a Inca per facilitar les feines dels sabaters. Aquestes màquines foren eines senzilles que facilitaren el treball, però que no substituïren el treball a mà de la resta de cadena de fabricació de la sabata. El que sí aconseguiren les noves eines de treball va ser augmentar el ritme de producció del calçat, de cara a satisfer la demanda que hi havia a l'època, i a tranquil·litzar una mica les pressions que hi havia sobre els treballadors, que ben sovint organitzaven vagues degut a la gran quantitat de feina que tenien a causa del fort creixement d'interès pel calçat d'Inca, reclamant millores en les condicions laborals.

Aquesta producció de la sabata no només era a nivell autonòmic, durant la Primera Guerra Mundial la demanda de calçat militar va fer augmentar la producció de les fàbriques del municipi, que havien deixat de ser petits tallers en el nucli urbà del moment i es convertiren en grans naus situades als afores de la ciutat, en les quals treballava una gran quantitat de gent en un mateix espai. Els conflictes bèl·lics del segle XX també provocaren un canvi en la gent que hi treballava, ja que disminuï el nombre d'homes que hi havia a les fàbriques, alhora que augmentà el de dones que convertiren aquests espais en el seu lloc de treball.

Una vegada acabat el conflicte bèl·lic, tornà a augmentar el comerç amb l'exterior. Durant la dècada dels anys 40 es comptabilitzaren vint grans tallers que produïen sabates a Inca. Amb l'augment de compra de calçat, a partir dels anys 50 es produí un gran fenomen d'immigració peninsular. Tot seguit, durant la dècada de 1960 s'acabaren de consolidar indústries com ara Lottusse, però alhora obriren les portes noves fàbriques, signe de gran força de l'economia provinent de la pell, i sobretot del calçat. Durant tots aquests anys, a banda de les fàbriques en les quals es realitzaven les sabates, també hi havia cents d'habitatges i tallers petits en què es manufacturaven parts

d'aquest calçat, com ara soles de sabata, que s'enviaven posteriorment a les naus industrials. Aquest treball ha estat poc reconegut durant els anys, i també cal recordar que era realitzat majoritàriament per dones, cosa que es desconeix, ja que no formaven part de la gran indústria i es convertiren en grans tapades, tot i que sense el seu treball seria impossible nodrir aquesta roda de la producció de calçat. A més, aquests petits locals o habitatges no formaven part únicament del terme municipal d'Inca, sinó que també hi havia altres poblacions properes que adaptaren part de la seva economia al calçat que després s'acabà formalitzant a les fàbriques inqueres.

Durant els anys 70 començaren a aparèixer els primers problemes per a la indústria de la sabata, ja que, tot i que obriren algunes indústries que actualment són conegudes internacionalment com Camper, moltes començaren a tancar, i aquesta arquitectura industrial inicià un procés de desaparició degut a la demolició d'algunes d'aquestes naus per construir nous habitatges.

Entre les dècades de 1980 i 1990 s'acabà de consolidar una greu crisi degut a la globalització, que provocà el creixement de la competència dins el mercat del calçat que fa impossible competir amb els preus baixos d'importacions d'altres països, i a més fa insostenible el manteniment de la mà d'obra. És per això que la majoria de fàbriques d'Inca acabaren tancant les seves portes i abandonaren així un treball realitzat durant molts anys, mentre que d'altres elegiren descentralitzar la producció de l'illa, i enviaren els models a fàbriques d'altres països amb mans d'obra més barata. Finalment, les poques que quedaren en el municipi d'Inca optaren per la disminució de la producció, per assegurar d'aquesta manera que la sabata que es feia dins la població fos d'una qualitat superior a les importades, per aconseguir així una petita finestra a l'infinit mercat que hi ha en l'actualitat.

La crisi esmentada anteriorment provocà el tancament de naus importants dins el municipi, que o bé foren abandonades o bé simplement enderrocades per construir altres usos com el de l'habitatge. Això en l'actualitat ha creat dues vessants: la primera és que, degut a l'enderroc de les naus, s'oblida el passat industrial de la ciutat. En aquesta vessant s'inclou la major part de població jove, la qual desconeix tot aquest passat industrial. Per altra banda, s'inicia un procés per a la protecció d'espais com a teixit industrial, per evitar que els pocs grans espais que queden del nostre passat es perdin. Actualment veiem com hi ha algunes fàbriques que tenen protecció, mentre que d'altres encara no han obtingut aquest títol com a patrimoni industrial, i un dels objectius del treball vol ser el de posar en valor tots aquests espais, hagin estat rehabilitat com en alguns dels casos, segueixin en funcionament com en alguns altres, o bé estiguin abandonats a l'espera de poder dotar-los d'un nou ús, sempre respectant el seu passat com a edifici.

3.2. Industrialització i evolució urbana

El fenomen de la industrialització arribà tard a Inca, ja que com hem pogut veure en l'apartat anterior no hi hagué els primers sistemes mecanitzats a la indústria del calçat fins a l'any 1915. I també un fet important en la major part de les fàbriques és que aquestes màquines que havien d'arribar havien de facilitar la tasca manual dels treballadors, però no eren màquines amb tecnologia avançada que pogués crear una cadena de treball industrial. Una fàbrica que sí aconseguí crear una cadena de producció de sabates i que fou l'única es troba situada en la zona periurbana del municipi: Yanko, que fou una de les que més treballadors tenia en la seva plantilla.

Figura 2. Interior de la fàbrica Gabriel Llobera.

avui en dia ha desaparegut, i no és possible trobar més documentació d'ella a banda d'alguna imatge com la que podem veure aquí, gràcies al Museu del Calçat que hi ha en el municipi d'Inca.

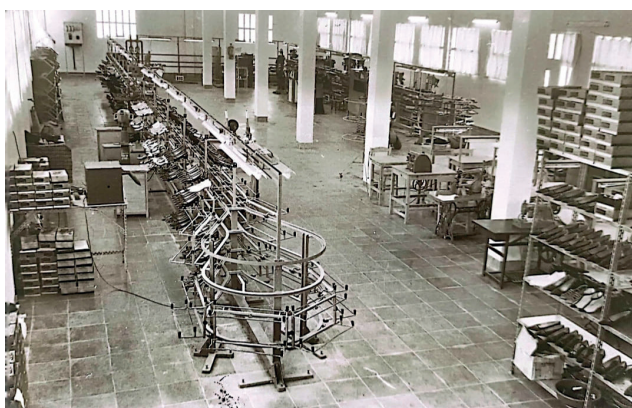

Figura 3. Imatge d'una fàbrica amb cadena mecanitzada.

Per altra banda, sí que trobem algunes imatges de fàbriques que havien obtingut una sèrie d'instruments mecanitzats, que els permetia transportar la matèria de treball d'una fase de producció a l'altra mitjançant una cadena mecanitzada (fig. 3) comprada a

Com podem observar en la imatge (fig. 2), la fàbrica Gabriel Llobera fou un petit taller en el qual el treball es realitzava completament a mà, sense ajuda de grans màquines. En aquest cas, podríem dir que la industrialització no va arribar a petites indústries. Aquesta fàbrica

Anglaterra, i que substituïa eines de transport anteriors que havien de ser mogudes pels treballadors.

Alguns d'aquests instruments artesans i mecanitzats es poden veure avui en dia gràcies a la labor realitzada pel Museu del Calçat d'Inca, que ha aconseguit recopilar en la seva exposició permanent tant imatges dels interiors d'aquestes indústries com també algunes de les eines que s'utilitzaven per al treball de la pell i del calçat.

Alguns exemples de la visita realitzada al Museu són com podem veure (fig. 4) el d'una màquina semimanual, que permetia deformar la pell que s'havia de treballar per aconseguir la forma desitjada.

A més, trobem un mural al Museu (fig. 5) que posa en valor la història i identitat, amb la finalitat de reconèixer amb un homenatge la tasca de tota la gent dels pobles del Raiguer que van fer possible tot aquest treball, que ajudà a posar en valor els municipis de la comarca i també a créixer la indústria en una zona en la qual el turisme semblava ser l'única forma d'economia per a la nostra Comunitat Autònoma.

Figura 4. Màquina semimanual d'emmotllar, 1940.

Figura 5. Mural homenatge *Història i identitat*.

Com hem pogut veure fins ara, durant el final del segle XIX i tot el segle XX Inca va assolir un reconeixement internacional per la seva producció de calçat i altres articles de pell. Gràcies a la indústria, el municipi va aconseguir créixer també en territori, ja que hi havia nous empadronaments de gent d'altres pobles, però també hi va haver una forta immigració peninsular, que feu augmentar demogràficament la ciutat. A l'inici del segle XX, Inca tenia una població de 7.579 habitants en el cens.⁶ Aquesta es va anar incrementant progressivament durant tot el segle. 50 anys més tard, al cens del 1960 ja observem que al municipi hi havia 13.816 habitants, quantitat que quasi duplicava els que hi havia a principis del segle, i finalment, als inicis dels anys 80 veurem com a la ciutat ja hi havia censades 20.721 persones. Com podem

⁶ Segons dades de l'IBESTAT, 2023.

observar, el creixement d'Inca va resultar molt important des que fou considerada com a vila d'Inca al 1808 (fig. 6).

Figura 6. Plànol de la vila d'Inca, per Sebastià Sans, 1808.

Al segle XIX, observem que el nucli urbà d'Inca tenia una superfície de 22,7 hectàrees, mentre que a finals del segle XX el municipi ja s'havia consolidat com una ciutat amb 251,2 hectàrees just a l'any 2000, amb una població de 22.402 habitants. Pel que fa de l'inici del segle XXI fins a l'actualitat, també veiem un creixement de la població fins a arribar als 34.093, tot i que això no vol dir que l'activitat econòmica no hagi variat, ja que, degut a la seva posició cèntrica a l'illa de Mallorca, Inca s'ha convertit en una ciutat còmoda per residir-hi, perquè es pot arribar a molts punts de l'illa en menys de 30 minuts en cotxe; aquest fet que l'ha convertit una mica en una ciutat dormitori, i que és una de les principals preocupacions a nivell d'evolució del municipi.

3.3. El Catàleg municipal. Nivells de protecció

El Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d'Inca⁷ va ser aprovat al maig de 2012, i es treballà més de quatre anys per elaborar el document. L'anterior Catàleg havia estat aprovat definitivament al 1999, i la revisió es va fer degut que en l'aprovació del Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU) era indispensable actualitzar-lo. També s'ha de destacar que, tot i que existeix des del 2012, és un document que es va revisant i en el qual augmenta el volum d'obres patrimonials.

7 Nom complet del Catàleg municipal del terme d'Inca.

En el Catàleg es recullen més de 300 fitxes entre sòl urbà i rústic, i entre aquestes fitxes s'estableix també una classificació segons el patrimoni que representa l'element protegit:⁸

- A: jaciments arqueològics.
- B: escultura monumental religiosa i heràldica.
- C: arquitectura religiosa.
- D: arquitectura civil.
- E: arquitectura militar.
- F: béns etnològics.
- G: béns d'interès industrial.
- H: béns d'interès paisatgístic i ambiental.
- I: xarxa viària i obres d'enginyeria.

En el cas d'aquest treball, se centra en l'apartat de béns industrials, tot i que alguns dels recintes de fabricació de calçat també es troben en la part d'arquitectura civil, ja que en alguns d'aquests casos trobem que es tracta d'una tipologia d'edifici casa-fàbrica, i en alguns supòsits concrets únicament es troba protegida la part de casa, i no la zona de fabricació del calçat.

Quant a la protecció del patrimoni del municipi, trobem tres diferents nivells: la protecció integral (tipus A), la protecció estructural (B) i la de protecció parcial o ambiental (C).

Els edificis estudiats en aquesta recerca i que es troben catalogats en el patrimoni del municipi de caire industrial formen part dels nivells de protecció B i C.

En el cas del nivell de protecció estructural (B), es permet un canvi d'ús de l'edifici o bé la conservació original adaptada a les condicions d'avui en dia. A més, s'explica que s'ha de mantenir la volumetria original i les seves parts essencials, i s'hi permeten algunes petites intervencions per dotar d'algunes instal·lacions que es necessitin per al nou ús de l'edifici.

L'altre nivell de protecció és l'ambiental o parcial (C), que afecta la conservació de les façanes amb els elements que pugui contenir en ella, així com la volumetria de la coberta de la façana o façanes protegides.

⁸ Informació extreta del propi Catàleg de protecció de l'Ajuntament d'Inca, 2012.

3.4. Les fàbriques avui. Estat, conservació i protecció

Avui en dia queda molt poca producció de sabata a Inca, tot i que encara existeixen marques com Camper, que han portat la seva producció a països amb costos de mà d'obra més barats. Aquesta i d'altres marques com Carmina Shoemaker o Yanko han optat per realitzar un calçat amb una millor matèria primera, per oferir una qualitat superior a la de les grans marques de sabata per sobreviure en el mercat amb preus que no són assumibles per a tothom, però oferint una garantia de calçat superior a grans marques amb preus més baixos.

En aquest treball s'han volgut analitzar totes les fàbriques de calçat que es troben dins el Catàleg municipal de patrimoni, i també d'altres que no es troben dins aquest document, però que han tingut una important rellevància dins el teixit industrial de la ciutat. A més, s'ha de dir que es recullen les fàbriques que segueixen en peu avui en dia, amb la intenció de donar a conèixer aquests espais, per així donar valor al passat d'Inca i evitar que es perdin més naus, a les quals es podria donar una altra vida.

Amb referència a l'estat d'aquestes instal·lacions industrials, hi ha una gran varietat. Algunes han estat rehabilitades i, per tant, mostren un estat de conservació molt elevat, i amb bones prestacions, ja que alberguen altres usos. Hi ha un grup petit en el qual es continua produint calçat, i gràcies a això també es conserven correctament. I finalment la gran majoria de les analitzades són fàbriques que es troben abandonades, i les quals presenten un estat molt variable: algunes es troben en bastant bon estat, mentre que d'altres poden tenir cert perill de desaparèixer degut al poc o nul manteniment que se'ls dona.

El recull que s'ha fet en el treball és de vuit fàbriques importants del municipi que es troben en nivells molt diferents de protecció entre ells: cinc d'elles es troben en un nivell de protecció B (protecció estructural). Una altra es troba catalogada dins el nivell C (protecció parcial o ambiental), i les altres dues no es troben protegides.

Una de les grans fàbriques que hi ha en el municipi d'Inca i que encara continua produint sabates i altres articles de pell és la de Lottusse. És la més gran que es manté actualment i des de fa gairebé 150 anys. Aquesta fàbrica és una de les que no es troba protegida juntament amb Yanko, que es troba situada a la zona periurbana del municipi i és una de les que més processos mecanitzats va tenir en el seu dia.

La fàbrica parcialment protegida és la Fàbrica Ramis, que va ser rehabilitada, i ja ha passat per diferents usos fins a l'actualitat.

Les que més protecció tenen dins el Catàleg municipal són Can Piquero, Can Fluxà, Can Mir, Can Beltran, i finalment Can Melis. D'aquestes, crida l'atenció que només l'última ha estat rehabilitada, mentre que les altres quatre actualment encara no tenen definit un nou ús (tot i que una d'elles ja té un projecte arquitectònic i que veurem en les fitxes de conservació).

A continuació podrem observar el conjunt de fitxes de conservació realitzades per tenir un inventari de les fàbriques d'Inca i la seva memòria, que les doni a conèixer i pugui blindar-les envers una possible desaparició d'aquests recintes en un futur, com ha passat en la gran majoria de fàbriques d'Inca; cal tenir en compte que durant el segle XIX hi va haver més de 200 espais entre fàbriques, tallers i petits locals que funcionaven simultàniament en la producció d'articles de pell i calçat a Inca.

4. FITXES DE CONSERVACIÓ

4.1. Can Piquero

La fàbrica consta de tres construccions adossades, una de les quals es troba en la cantonada entre els carrers de Martí Metge amb Llevant, que és la principal. Les altres dues edificacions no són visibles des de l'exterior. En relació amb l'interior, actualment tota la planta no té cap tipus d'ús, excepte la cantonada su-

perior del carrer de Llevant, la qual té un espai de gimnàs bastant reduït. La planta superior del carrer de Llevant consta d'un habitatge i hi podem observar una galeria amb arcs d'ansa de paner sobre pilastres amb modillons, i tancada per una balustrada.

Figura 7. Planimetria de l'estat actual.

Figura 8. Cantonada de façanes a carrer.

Pel que s'ha pogut saber, la nau principal que podem veure en les imatges (fig. 10) havia estat ocupada, però en l'actualitat funciona únicament com a magatzem. A més, s'observa que com a espai de treball és molt flexible, gràcies a la planta lliure que presenta sense interrupcions entre façana i façana de l'edifici, i també veiem la gran quantitat de llum que entra pels finestrals.

Figura 9. Pati central entre naus.

Figura 10. Nau principal del recinte industrial.

Finalment, quant a protecció, com podem veure en el plànol de situació (fig. 7), l'única nau que es troba catalogada és la principal, que tanca la parcel·la respecte als carrers, fet que desprotegeix aquest pati central (fig. 9) en relació amb dues naus, i pel qual els treballadors accedien als seus llocs de treball.

4.2. Can Fluxà

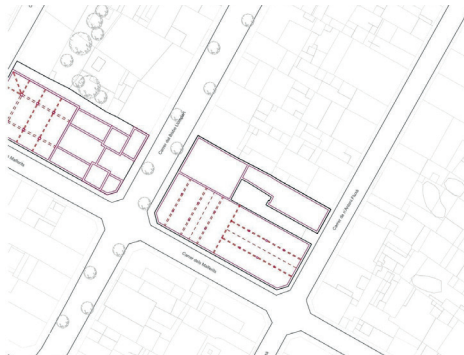

Figura 11. Planimetria de l'estat actual.

Figura 12. Cantonada de la façana principal.

Can Fluxà té aquest nom amb referència al seu propietari i promotor Antoni Fluxà Figuerola, nascut al gener de 1856 dins el mateix municipi d'Inca.

L'edifici es troba en la cantonada entre els carrers del Bisbe Llompart, dels Malferits, i Antoni Fluxà (anomenat així en homenatge a ell). Consta de planta baixa més una planta superior. Com podem observar, la seva façana principal

es troba en un carrer per a vianants, i té la cantonada amb un xamfrà que accentua aquesta part de l'edifici amb un joc d'ornaments d'arcs escarsers.

En el seu interior, podem observar una zona de treball una mica més reduïda quant a dimensions, però tornem a veure una voluntat d'entrada de llum a la nau, amb l'estructura original, i amb unes bones condicions de neteja i manteniment, tot i que actualment no s'hi té projectat cap ús. En aquesta nau en planta baixa, s'hi ha trobat un refugi antiaeri, possiblement de l'època de la Guerra Civil. A més, a la planta superior tornem a observar un altre espai de treball, ara sí més allargat, i amb un canvi de direcció de les cobertes, com podem veure en el plànol de situació (fig. 11).

Figura 13. Planta baixa de la nau industrial.

Figura 14. Zona de treball de la planta superior.

Finalment, també veiem un pati interior, el qual permet establir una ventilació creuada en la zona de la nau on més gent s'hi podia ajuntar durant les hores de treball.

4.3. Can Mir

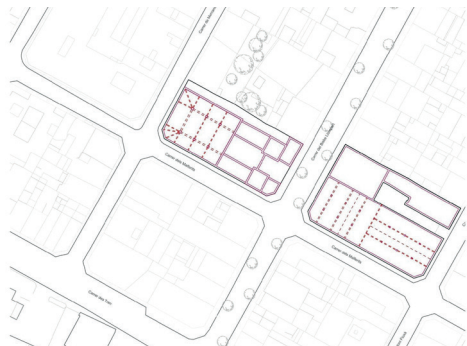

Figura 15. Planimetria de l'estat actual.

Figura 16. Cantonada de la façana principal.

Can Mir és un recinte situat just al davant de l'anterior vista Can Fluxà. En aquest cas, és un edifici de més petites dimensions, i el seu ús va ser més dirigit a l'emmagatzematge de materials, ja fossin fustes com a l'inici o pell/

calçat en anys posteriors. Es va construir al 1911 amb Joan Mir Jaume com a promotor, i al 1914 l'arquitecte Guillem Reynés i Font modificà la imatge de l'edifici amb la incorporació d'ornamentació modernista.

En aquest cas, el que es troba protegit en el Catàleg és la part d'habitatge, en el qual podem observar un exemple típic de casa de poble senyorial d'aquells moments: sostres molt alts, canvis constants de paviments ceràmics hidràulics, ornamentacions tant en façana com en sostres interiors, etc. L'estat actual d'aquesta edificació catalogada resulta preocupant, degut que se n'ha fet un manteniment nul i no hi ha ningú vivint a dins. Per tal motiu s'estan perdent moltes d'aquestes petites joies que té l'edifici per dins a base d'humitats, inestabilitat estructural... A causa de tot aquest deteriorament, ja s'ha contactat amb l'agent propietari per evitar que això segueixi provocant una pèrdua d'una obra de temps anteriors, i amb costums diferents als actuals.

A l'exterior podem observar la presència de l'ornamentació modernista en façana, mitjançant la utilització de rajoles ceràmiques decorades amb clavells roses, que es localitzen a mode de faixes horitzontals separant els forjats, i verticals remarcant la façana.

A l'interior, també trobem més de cinc tipus diferents de rajola ceràmica repartits per les diferents estances de la casa, així com parets també adornades de formes diferents a les actuals.

Figura 17. Ornamentació de sostres.

Figura 18. Magatzem de materials.

Quant a la part posterior de l'edifici, trobem la part de magatzem, amb una planta lliure únicament marcada per la presència de quatre grans pilars que suporten les càrregues de coberta. Aquest cas és l'únic que s'ha trobat en el treball en què, degut que era magatzem i no zona de treball com a tal, la zona té una baixa lluminositat, amb només dues obertures a cada una de les cares longitudinals de l'espai. El que sí podem observar en aquest espai és la marca del pas del temps mitjançant la inscripció que podem veure en la imatge, que diu "AÑO 1911" (fig. 18), any en el qual es va construir aquesta casa-fàbrica.

4.4. Can Beltran

L'edifici de l'habitatge de Can Beltran fou construït al 1939, projectat per l'arquitecte Francesc Casas Llompart, i el seu promotor fou Antoni Beltran Ramon. Antigament, la part on es construí la casa també formava part de la fàbrica de sabates que ocupava tota la parcel·la, i que passaria a reduir la seva superfície de zona industrial.

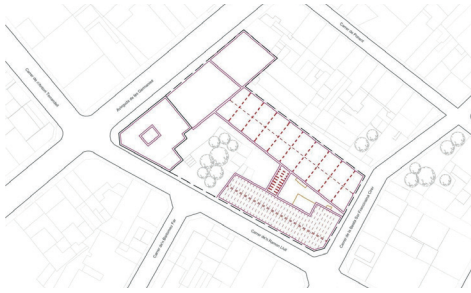

Figura 19. Planimetria de l'estat actual.

Figura 20. Cantonada de la façana principal.

A la cantonada de l'avinguda de les Germanies amb el carrer de Ramon Llull, hi ha la torre prismàtica de l'habitatge amb el xamfrà amb una planta més que a la resta. Totes les obertures tenen una forma rectangular, excepte l'entrada principal a l'habitatge, on trobem un arc rodó, i les dues finestres de la planta segona en forma d'ull de bou.

Com podem veure en el plànol de situació, l'únic que té protecció de tot el recinte és l'espai de l'habitatge, i la resta no apareix catalogat. D'altra banda, no hi ha cap ús actiu en aquesta casa-fàbrica, però per sort actualment s'estan fent obres de rehabilitació dels interiors perquè s'hi ha projectat un centre de protecció per a dones en situació d'exclusió social, i a més, part s'utilitzarà com a centre d'innovació tecnològica. La zona de la nau industrial pot funcionar perfectament per a aquest nou ús de centre tecnològic, atès que, com podem veure en les imatges, hi ha possibilitat de ventilació creuada, molta llum natural, i també de compartimentació, ja que és completament de planta diàfana, si s'escau.

Figura 21. Vista de la nau industrial.

Figura 22. Vista del pati central.

En relació amb l'estat de l'edifici, s'ha pogut comprovar que és molt bo, i que actualment s'està acabant de perfilar per acollir aquest nou programa, que aconseguirà visibilitzar l'espai i posar-lo en funcionament molts anys després del seu tancament com a fàbrica de sabates.

4.5. Yanko

Figura 23. Planimetria de l'estat actual.

Figura 24. Façana principal.

Yanko és l'única fàbrica que es troba als afores d'Inca. Començà tard respecte al boom de la fabricació de calçat al municipi, ja que es posà en marxa a la dècada dels 60 i tancà les portes al 1994, i hi treballaven més de 700 persones. Fou la fàbrica on més gent feia feina simultàniament, i alhora la que més maquinària industrial tenia. És per això que la seva producció també era molt alta.

Al recinte hi havia una zona per deixar els cotxes, pistes de deport, i fins i tot hi havia projectada una escola industrial que finalment no arribà a funcionar. La gent hi havia d'anar amb transport privat, o bé amb un autobús que passava pels municipis dels voltants i recollia els treballadors. A més, a banda de la fàbrica tenia una part d'oficines, i també un restaurant on els treballadors o compradors de la fàbrica podien anar a menjar. La nau de treball té una zona de vestidors inclosa per als treballadors. Va ser una fàbrica que va modernitzar la idea que es tenia en el municipi de fer feina en una factoria de sabates.

Per l'exterior, com podem veure presenta unes ones còncaues a la façana que funcionen de protector solar en la part de les oficines, i a més gairebé tot funciona com una caixa de vidre que s'havia de protegir del sol, amb vistes a la comarca del Raiguer.

La zona de la fàbrica on es produïen les sabates també té una estructura important, ja que suporta un llum d'uns 30 metres sense cap tipus d'interrupció, i és completament diàfana. És una nau completament diferent a la resta de casos, degut a les seves grans dimensions, i com podem veure també presenta una quantitat de llum impressionant i alhora de ventilació, amb les grans portes que veiem en les imatges.

Figura 25. Vista de la nau industrial.

Figura 26. Cantonada de les oficines.

Actualment, la marca segueix existint, tot i que els seus propietaris (els fills del propietari de Yanko) se separaren; un mantingué la marca Yanko, mentre que l'altre creà Carmina Shoemaker, amb tendes repartides arreu del món.

Finalment, cal dir que l'estat actual de la fàbrica és una mica trist, ja que no té un manteniment de neteja, com podem veure, però per sort l'estructura es manté intacta i no té cap ús, tot i que s'havia sentit a parlar que es podia reconvertir en una nau per a bombers.

4.6. Fàbrica Ramis

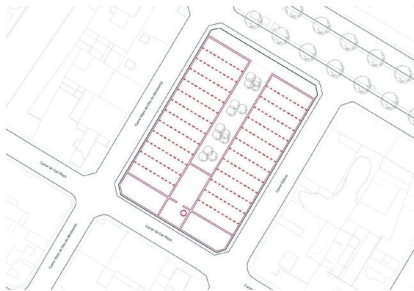

Figura 27. Planimetria de l'estat actual.

Figura 28. Façana principal.

En uns inicis la fàbrica va pertànyer a la família Ensenyat, els quals introdueixen la fabricació industrial de teixits a Inca. Aquesta activitat amb la pell va durar fins a la dècada de 1960. Durant els 60 va passar a produir articles de pell orientada a turistes a mans del nou propietari: Antonio Ramis Tortella. Finalment, la fàbrica interrompé la seva activitat als anys 90, però seguí venent fins al 2013, quan s'instaurà una cadena de supermercats.

La fàbrica es troba aïllada amb façanes a les quatre direccions. En la seva façana principal, s'hi va intervenir a finals del segle XX, i així la primera cruïlla de la fàbrica es convertí en pòrtics en relació directa amb la Gran Via, tot

i que en la primera planta es mantingué la volumetria i es formà una porta d'entrada a l'edifici, i alhora una protecció contra la pluja per als vianants.

En l'interior del recinte observem dues naus simètriques amb un pati central en què s'han plantat tota una sèrie de plantes aromàtiques autòctones, per crear un espai exterior que aporti qualitat a les dues naus: l'anomenat Bosc de l'Arxiduc. En ell també podem veure la xemeneia al fons situada a la part esquerra, contraposada amb l'escala de caragol rehabilitada que trobem a la nau dreta, per així crear una estabilitat visual. L'accés a les naus es realitza per les façanes longitudinals que es troben en contacte directe amb el jardí.

A l'interior trobem una sala diàfana amb pilars de fosa en planta baixa, que permet moltes distribucions variables del mobiliari interior per acollir diferents usos, i a la nau contraposada veiem un espai completament buit, ja que actualment el recinte no té un ús definit i s'utilitza com a sala polivalent per fer conferències o esdeveniments d'empreses. En la planta superior trobem la mateixa distribució de l'estructura, però aquesta passa a ser de fusta, tant els pilars com la sotacoberta. En aquest cas, és un espai que s'ha utilitzat recentment per acollir les proves d'accés a la Universitat en el municipi d'Inca.

Figura 29. Vista dels jardins interiors.

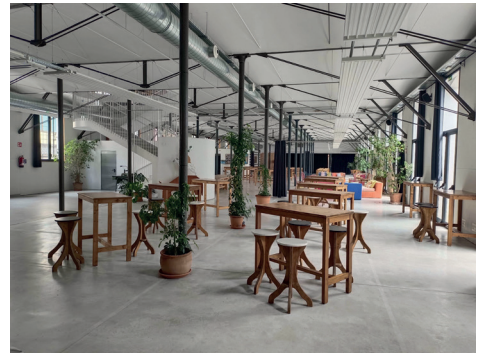

Figura 30. Vista interior de la nau rehabilitada.

L'estat de les instal·lacions com veiem a les imatges és molt cuidat i es troba preparat per si s'hi ha d'organitzar alguna activitat. Joan Ramis, el propietari, també comenta que potser aquest recinte podria servir per descentralitzar la Universitat de les Illes Balears (UIB) i com a facultat per a alguns estudis de grau que s'imparteixen.

4.7. Fàbrica Melis

Figura 31. Planimetria de l'estat actual.

Figura 32. Façana principal.

Antoni Melis i Llorenç Marquès van ser els fundadors de la Fàbrica Melis, que es trobava en els moments de la seva construcció fora de l'antic casc urbà del municipi.

Aquest conjunt fabril ocupa gairebé una illa, compost de dues naus laterals i un cos central que forma una composició simètrica, i pel qual s'accedeix. A la planta baixa, hi trobem una gran portassa amb brancals motllurats que dona accés a un pas d'entrada i al pati central, en el qual veiem alguna de les màquines que van fer servir en un passat a la fàbrica de sabates. Una vegada a l'interior, en planta baixa trobem dos usos importants: en el cas del cos de la dreta, conté un restaurant actiu a dia d'avui, i el cos oposat, el de l'esquerra, havia tingut fins els darrers mesos un ús de gimnàs, en el qual a dia d'avui segueix havent-hi tota la maquinària, i el seu futur és incert.

A la planta superior trobem el despatx més gran d'Inca d'arquitectura, que ocupa gran part de la planta primera, així com una oficina de gestions públiques.

Figura 33. Pati central.

Figura 34. Planta superior de la nau.

Com podem veure, es tracta d'un clar exemple d'edifici multifuncional, que és possiblement una de les millors sortides per a un recinte tan gran com són les fàbriques estudiades del municipi. A més, en el soterrani de l'edifici hi ha un refugi antiaeri que no consta en el Catàleg de patrimoni, però que possiblement sigui de l'època de la Guerra Civil.

Finalment, veiem que s'ha mantingut l'estructura original de les encavallades a la planta superior, així com els acabats de les parets en la zona del gimnàs.

4.8. Lottusse

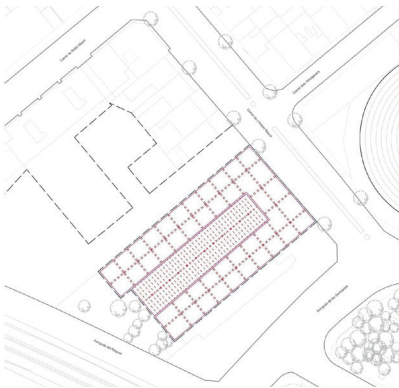

Figura 35. Planimetria de l'estat actual.

Figura 36. Façana principal.

La fàbrica de Lottusse va ser formada pel mestre Antoni Fluxà Figuerola, al 1877, que exercí l'ofici de sabater durant 46 anys amb la clara idea de racionalitzar la producció i comercialització sense renunciar a l'essència artesanal.

Durant els anys de màxima producció, la fàbrica de Lottusse arribava a fer uns 1.300 parells de sabates al dia, dada que no es pot comparar en l'actualitat, en la qual, tot i així, sorprèn que es facin més de 1.000 parells setmanals. La marca ha arribat a mercats tan llunyans com és el xinès, en el qual hi ha hagut més de 50 tendes en tot el seu territori. Tot i la gran quantitat d'exportacions, l'única fàbrica de la marca Lottusse es troba a Inca, fet que demostra la fidelitat al municipi i a les seves arrels. Altres calçats que es fan en aquesta fàbrica són per exemple les botes de la guàrdia reial del palau de Buckingham del Regne Unit.

És l'única fàbrica en el treball que es troba activa avui en dia, i una de les més grans que hi ha hagut en el municipi. El seu interior ens demostra la gran diferència de veure les naus buides a una plena d'activitat: maquinària, personal, materials, pells, soles de sabata...

Es manté l'estructura original de la fàbrica, tot i que antigament només hi havia una planta i s'hi va afegir un forjat intermedi per poder tenir més espai de producció. A més, hi ha una zona d'oficines, i fins i tot una habitació que funciona d'arxiu de l'empresa en què hi ha recollides gestions de fa més de 100 anys.

Figura 37. Zona de treball diàfana.

Figura 38. Botiga a la planta superior.

Per acabar, cal dir que no es troba dins el Catàleg del patrimoni i hauria, ja que és un edifici amb quasi 150 anys d'història, i que no es pot perdre per una falta de documentació en un futur.

5. CONCLUSIONS

Aquest estudi ha volgut tenir un objectiu divulgador de la informació recopilada perquè pugui arribar a més gent, i solucionar un dels principals problemes que té actualment la ciutat: posar Inca sobre el mapa. És un municipi desconegut de les Illes Balears per a la gent de fora de la Comunitat Autònoma.

La identitat de la ciutat d'Inca va de la mà del seu passat industrial, i és una de les coses fonamentals a tenir en compte. En el marc teòric hem pogut veure com es recull la definició de tot aquest patrimoni a nivell mundial, i és molt important que es posi en valor el que es té, per evitar així deixar que es deteriorin més els espais que tenim que representen aquests valors del passat.

En l'estudi de la ciutat s'ha vist com el creixement demogràfic i urbanístic del segle XX va anar lligat al món de la sabata i la pell, i que fins i tot hi va arribar a haver més de 200 entitats que treballaven amb aquest material alhora. És per aquest motiu que s'ha de garantir el futur de les fàbriques que queden en peu, per evitar que s'acabi de perdre de la memòria col·lectiva dels habitants. Per aconseguir conservar-les, és important que les que actualment no tenen cap ús marcat se'ls en doni un, ja que s'ha comprovat

que aquelles que encara es troben en funcionament tenen unes condicions de manteniment molt millors, i la majoria de les que han tancat la porta han estat abandonades i s'han degradat amb el pas del temps.

Un altre punt important de la investigació que s'ha realitzat és el tema del Catàleg de patrimoni del terme municipal d'Inca, en el qual hi ha una necessitat que es modifiquin alguns nivells de protecció per evitar així més pèrdua de patrimoni industrial. Algunes de les fàbriques tenen un grau de protecció C, les quals permeten modificacions de l'estructura original, i fins i tot, en alguns casos, canvis en la volumetria. Per altra banda, preocupen també els casos de recintes fabrils que no es troben catalogats, i que arquitectònicament són una joia que no es pot perdre, com és el cas de Yanko, amb una llum de banda a banda de la nau de 30 metres.

Una bona notícia recent és que s'ha aprovat una modificació puntual de la normativa urbanística que permet incorporar l'ús residencial compartit en les tipologies residencials, fet que podria ajudar a crear grans centres comunitaris en alguna d'aquestes fàbriques. Això podria significar aportar un ús mixt a la zona que permeti que gent de fora de la ciutat pugui venir a viure a una ciutat plural, en un espai de *coliving* en el qual també tingui zones de treball, en un món en què el treball telemàtic està augmentant i no es necessita viure en una gran ciutat per poder exercir certes professions.

REFERÈNCIES

Llibres

Cellauro, L., 2015. Viollet-le-Duc. Burlington magazine, vol. 157, no. 1344, pp. 211-212.

Choay, F., 2007. Alegoría del patrimonio. Barcelona: Gustavo Gili.

Colom, C., 2010. L'abans: Inca: Recull gràfic 1870-1975. El Papiol. Efadós.

Ginard Esteva, C. Rebassa Gelabert, S. A., 2020. "L'habitatge obrer a Inca. Estudi historicoarquitectònic de les "Cases Barato", Jornades d'Estudis Locals d'Inca, pp. 37-64. Ajuntament d'Inca.

Magar, V., 2017. Conversaciones con... Eugène Viollet-le-Duc y Prosper Mérimée. Ciudad de México: Instituto nacional de Antropología e historia.

Rayó Bennassar, P., 1993. Itineraris urbans per la ciutat d'Inca. Inca. Ajuntament d'Inca.

Ruskin, J., 2015. Las Siete lámparas de la arquitectura: el sacrificio, la verdad, la fuerza, la belleza, la vida, el recuerdo, la obediencia. Valladolid: Editorial Maxtor.

Estudis

Mateu-Morro B., 2018. "Arquitectura industrial d'Inca, una aproximació al patrimoni conservat i desaparegut" a XIX Jornades d'estudis locals. Inca. Ajuntament d'Inca.

Pieras Villalonga, M., 2005. "La Industria del Calçat a Mallorca (1929- 1939). El cas d'Inca", a V Jornades d'estudis locals. Inca. Ajuntament d'Inca.

Ramis Pujol, J., 2015. "Fàbrica Ramis: influències, inspiració, funcions i impacte esperats." a Jornades d'Estudis Locals, XVI. Ajuntament d'Inca: Inca.

Pàgines web

Ibestat: <https://www.caib.es/ibestat/estadistiques/municipi-xifres/07027/Inca>

Fàbrica Ramis: https://fabricaramis.com/la_fabrica/

Ministeri de Cultura i Deport: <https://www.culturaydeporte.gob.es/planes-nacionales/mediateca/plan-patrimonio-industrial.html>

Museu del Calçat d'Inca: <https://museu.incaciutat.com/>